

ԲԵՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԵՐԱԽԵՏԳԻՏԱԿԱՆ

Կ. 8111 1906

Տարեկան 10 ֆր. ուղի - 4 ռոբ.
Վճարմանամակ 6 ֆր. ուղի - 2 ռոբ. 50 հ.
Մշկ թիվ Կարգ 1 ֆր. - 50 հ.

Թիվ 9 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

օհն

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՊՐԵՄԻԱՄ ԴՐ. Մ. ԲԻՏՆԵՐ

ամանակէ մ'ի վեր
“Հանդէս Ամսու-
րեայի, միջոցաւ
սկսաւ հայագէտ-
ներուն ազնիւ-
խումբը ծանօթա-
ցուիլ հայ ազգին
եւ անը գրա-
գէտներուն, ըլլայ-
անոնց դորոց թարգմանութիւններով, ըլլայ-
կենսագրականներով: Այսպէս վերջինք հրա-
տարակուեցաւ Պրոֆ. Պետերսին եւ հան-
գուցեալ Ծմբի կենսագրութիւնը: Ժամանակին
է որ մերձուստ ճանչցըննելք մեզի մօտակայ անձ-
նաւորութիւն մը յանձնի վիճնայի հայերա-
կան համալրանին օւսուցչապետ Պրիվետոր
դր. Բիտների: Իրանէր անունը, որ հայագէտ-
ներու գեղեցիկ շաքրիմ մէջ հայկակ դիր մը
կը գրաւէ, անձանօթ անոն մը չէ, մ'անաւող
Հանդէս Ամսօրեայի, ընթեցողաց ուր երկու
տարի յառաջ 2004 Յունիուր) նոյնին հայ-

երէնի գասաւանդութեան լրայօթ թղթակցու-
թիւն մը հրատարակուեցաւ: Նոյն յօդուածին
մէջ ներկայացուած գասաւանդութեան համա-
ռուս պատկերը Պրոֆ.ին քաջ հայերէնագիտառու-
թեան յայսնի պատացը է: Ազդէն հն յայսնի
կը շեշտուեր, թէ հայագէտ Պրոֆ.ը ոսկեգրաբա-
րա կամ գասական հայերէնը կը զանզանէ մ'յլ
շըշմներու հայերէնէն եւ ըստ այն ի՞ւանդէ
իւր աշշկերաց: Գիտնականին գրաբարի ուղղել
եղած է Սեփիթարեան Վարդապետ մը, երբ
6 տարի յառաջ հայերէնը կատարելագոր-
ծելու վախճանաւ վակես Կայցելէր:

Հայագէտս բնիկ վիճնացի է ծնած
12 Ապր. 1869, օւսակ 37 տարեկան այրական
հաստին մէջ: Վարժարանական ուսումը
(Gymnasialstudien) քաղաքին մէջ գանուող
Շուատէնցի կուռաստ բնեմդիկան կրնարաց
քօվ աւարտած է ասկաւին 18 տարեկան եւ
անդիմակն վիճնացի համալրանին մէջ ար-
ձանագրաւած, առաջն կիսամեային իրաւարա-
նական բաժնին, իսկ երկրորդ կիսամեային
սկսեալ՝ փիլիսոփայականին համար: Աւելի
արեւելան լեզուաց ետեւէ Կըլլայ եւ ամեն
գժուարութիւն ու խոշնդոստ արհամարհելով
կասասի բօրու սեմեկան լեզուները, պար-
կերէն, հայերէն, տաճճերէն, սանկրտաներէն,
դարձեալ համեմատական քերականութիւն,
ըստ հանուր լեզուագիտութիւն եւ գասական
բանափորութիւն: Աւելորդ է ըսել թէ յամե-
նայն աշշակ ու քաջ կը հանդիմակ գլխա-

ւոր քննութեան ժամանակ (1891) բայց մաս-
նաւնք սեմական լեզուաց, ինչպէս նա եւ
պարսկերէնի եւ տաճէրէնի մէջ եւ կ'անուանուի
փիլսոսփայութեան դրսոր. քանի մը տարի
վլրօշ ալ, ինչ-
պէս ենթագրելի
էր, համալսարանի
ուսուցապետ կը
կարգուի վասն
արեւելեան լե-
զուաց (1901):
Պրոֆեսոր Բիտ-
նէր համալսարանի
մէջ սորվածենրով
բաւականցած
չէ, այլ մեծանուն
եւ մասնագէւտու-
սուցաց առաջնոր-
դութեամբ, ինչ-
պէս եւ ինքնակաց
կերպով շատ յա-
ւելումեր ըրած
է. զ. օր. ե-
թովկացերէն, նոր
պարսկերէն եւ
մերժեր նա եւ
չինարէն, որուն
անհնարին քառոր
իրեն համար ար-
դէն իսկ պար-
զուած է: իւր ու-
սուցիչներն հետե-
ւեալներն եղած
են. F. Müller
(սամսկրիտ, հայ,
պահլաւ լեզու-
ներու, հմակ, քե-
րականութեան եւ
ընդհանուր լե-
զուագիտութեան),
Bickel (սեմական
լեզուներու), J. V.
Karabacek (պատ-
մութեան եւ հնա-
գրութեան), Վահէմունդ (արարերէնի եւ
պարսկերէնի), J. Obermayer (երրայցերէնի),
Ա. Հեք Սաադ-Էղողին եւ Գոյումճեան (տաճ-
կերէնի), Հ. Արդան Մելքիսեդէկեան. (դա-
սական հայերէնի) եւն: Բիտնէր այս ուսանեները
ոչ թէ հարեւանցի, այլ կատարեալ կերպով

ԳՐՈՓ. ԴՈԿՏ. ԹԻՑՆԵՐ

դրութեան), Վահէմունդ (արարերէնի եւ
պարսկերէնի), J. Obermayer (երրայցերէնի),
Ա. Հեք Սաադ-Էղողին եւ Գոյումճեան (տաճ-
կերէնի), Հ. Արդան Մելքիսեդէկեան. (դա-
սական հայերէնի) եւն: Բիտնէր այս ուսանեները
ոչ թէ հարեւանցի, այլ կատարեալ կերպով

սորված է. այնպէս որ իրեն համար ուսման
այս զանազան մասունքը նաևնած են շղթայի
մը, որուն օզաներն իրենց այլեւայլութեան
շայելով՝ ներդաշնակ եւ կատարեալ ամրոց-

ջութիւն մը կը
կազմնի: Մեծա-
նուն Պրոֆեսորը
զարմանալի խել-
քին չետ միացու-
ցած է գործելու
արագութիւն մը,
որուն աշա օրինակ
մը միայն, գործէ
10 տարի յառաջ
վիենայի աշխար-
հագրական ընկե-
րութիւնը Արեւե-
լիան չնկասատա-
նի ճամբան գլու-
նող Աւակո-գա-
գամա Պրոտու-
գացի ծովագնա-
ցին ի պատիւ ու-
սումնական հան-
դէն մը կատարել
որոշած էր: Այս
առթիւ պատշա-
ճուն դիտած էր
ընկերութիւնը՝
Ակդի Ալի (ՓԶ.՝
դար) արարացւոյն
(¹) Մոհիս կամ
Մուհիս անուն
գրաւածքը, որ Ա-
րեւելիան Հընդ-
կասանի (ծովուն,
կղզեաց եւն) վրայ
կը խօսի գերմա-
նիքէն թարգմա-
նութեամն, քննա-
կան ներածու-
թեամբ եւ աշ-
խարհագրական
ուսմանակերով ի

լոյս ընծայել: Ժամանակը սուղ էր. հարկ էր
արագ եւ ալող ձեռքերու յանձնել գործը: Աշ-
խարհագրական ընկերութեան ակնկալութիւնը
եւ վսահութիւնը լիովին գոհացաւ եւ ի գործի
ելաւ: Գործը հանգուցեալ համբաւաւոր աշխար-
հագէտ Յոմաշէկին եւ նոյն միջոցին տակաւին

Համալսարանի առանձնական ուսուցիչ Քիմների վստահացուած էր: Հանդիսական խուռան բազմութեան առջև ժողովքը նա գահերեցէն, մեծապէս կը գովուին երկու գիշանակակը, որ ի մասնաւորի անոնց արագութիւնը կը շշառէ:

Հայագէտին գրուածներէն յիշնը միայն հետեւեալները, “Տաճկական ժողովրդական երգեր”, (Türkische Volkslieder), ընագրով եւ թարգմանութեամբ (Հանուած WZKMէ).

“Քրդական Աշոցյէ երկիրն եւ Արոմիկ քաշաբը. (Der Kurdengau Uschnuje und die Stadt Urumije), Պարսկի մը Համարդութեան ստորագրութիւններ, Հանդերձ բնագրով.

Թարգմանութեամբ եւ ծանօթութիւններով. Վիեննա, 1895: Ծանօթութիւննց մէջ կը աեմուսն Պրոֆ. Բիտոնէրի ընդարձակ տեղեկութիւնները մանաւանդ աշխարհագրական կողմանէ: Կատարեալ մասնագէտին ձեռքէ երած է հետեւեալ բանասիրական խորին ուսումնասիրութիւնը. “Արաբերէնին եւ պարսկերէնի ազգեցութիւնը տաճկերէնի վրայ, Վիեննա, 1900

(Der Einfluss des Arabischen und Persischen auf das Türkische): Աւրոյիշեալ Առջիս գրքին ինչ մասանց հրատարակութեան առթիւ (ի ծեան Luigi Bonelli), Del Muhit o des descrizione dei mari delle Indie! լորջ դիտութիւնները ըրած է ի թերթին WZKM հետեւեալ պարզուին տակ Զum Indischen Ozean des Seidi Ali⁴. Զանց կը ենք յիշել տաճկերէնին եւ արաբերէնին մէջ ունեցած հմտութեան ապացոյց զանազան գործերու սրբագրութիւնները: Կուր գլուխ գործոցին վրայօք զօր սովորական բացատրութեամբ “Թուղթ երիւնասուն կը կունենք (Der vom Himmel gefallene Brief Christi), ընդարձակ մատենախօսական մը կցուած է վարը:

Հայերէնին վրայ առաւելի ամրոցլական ուսումնասիրութիւն մը չունի, այլ ցիր ու ցան յօդուածներ, որոնցմէ իսկ յայտնի կը տեսնաւի թէ ինչ աստիճանի հմտութիւն ունի նա եւ հայերէնին մէջ: Համաստ կիսագրականի սահմանէն դուրս երած կ'ըլլայինք եթէ այս ամեն լեզուարական կտրներն յառաջ բերէնին ըրած ստորգաբանական դիտութիւններով Հանդերձ: Սակայն ինչ որ ներկայիս ցոյցութիւն չունի, մտա պապային պիտի կարենանք յիշել հայ լեզուին նկատմամբ ուսումնասիրութիւններու գեղեցիկ շալք մը: Ուշենք յուրախութիւն հայ ազգին ասոնց նիւթերը. Սաւլույն բառությունը եւ Ցանկերէն ուրիշունիւնը նոր հայերէնի լուս:

Թիւներ, մասնաւանց վերջնիւը: Ասոնցմէ զան՝ ինչպէս Anthropos թերթէն կը տեղեկանակը, հմ պիտի հրատարակէ նա եւ հետեւեալ գրուածքը. Պարսկէնի և հայերէնի նորոգոյն բառությունները: Անքեղով մեր քափի մը խօսը կը մաղթենք գիտնական Հայագէտին գործոց վաղանդովայթ լցու տեսնելը: որ պատի պիտի բերն թէ իրեն եւ թէ հայ ազգին:

Հ. Հ. Հ.

Ա Ա Յ Ե Ն Ս Ս Խ Օ Ս Ա Կ Ա Խ Ա

Թ Ա Խ Գ Թ Ե Ր Կ Ա Խ Ա Խ Ա Խ

Հարս. Մ. Ճ Ի Ց Ն Ն Ռ:

Ամէն նշանաւոր հաւաքման մէջ անշուշտ չի պակսիր հայ ձեռագիր մը՝ որ վերցիշեալ խորագրով եւ հոգեշահ բովանդակութեամբ զարմանալի անվանաբական գրուածք մը չպարագանէկ մեր Մատենադարանի հաւաքման մէջ նշուը կը դանուի բազմաթիւ օրինակներով: Նվազաւականին գլխաւոր նպատակն եղած է՝ կիւրակի օրւան սրբութիւնը քարոզել ժողովրդեալ, հրամայելով: յորդորելով եւ սպառնալով: Եւ ըստ պյուղ այլւայլ պատճենից մէջ նիւթին համաձայն խորագրով մը կ'երեւայ, օրինակի համար՝ “Այս է նույնիւն նույն, որ յերեւ ունիւն էն” (Խմբ. թ. ըստ Բիւների): Կամ “նույն ուր լուս նույնիւն էրեւ է նույնիւն Ապառածյ, (Խմբ. ծ.) մինչդեռ այլուր կը խորացուի: “Առաջն Տեղուն մերոյ Յիսուսի քրիստոսի, որ առաջեց յերեւն յերեւն, եւն (Խմբ. գ.) Կամ “Դաստիա Տեղոյ Յիսուսի քրիստոսի որ առաքեց յլ Աստուծոյ Թռողթս պյու, եւն (Խմբ. է) կամ պարզապէս “Այս է նույնիւն որ յերեւն իջևալ, (Խմբ. Դ.) = “Գիր որ յերկնից իջեալ եւն”:

Թէ գրուածք հայ գրականութեան մէջ շաս հին չէ կամ գոնէ մեր հնագյղ գրականութեան չի վերաբերի իւր ներկայ ձեւին մէջ, կը բաւեր ցուցընելու իւր ուամփախան լեզուն Անշուշտ այս պարագան ինքն կուռած մը չէր գործի ծագման ժամանակը մերձաւորապէս որոշելու: Քիչ չունիք հին գրուածներ՝ որոնք յեայ ժամանակակից լեզուի ազգեցութեան նեթարկուած եւ այլափոխուած են: Բայց թէ գրուածքը նախնաբար հայ գրականութեան չի